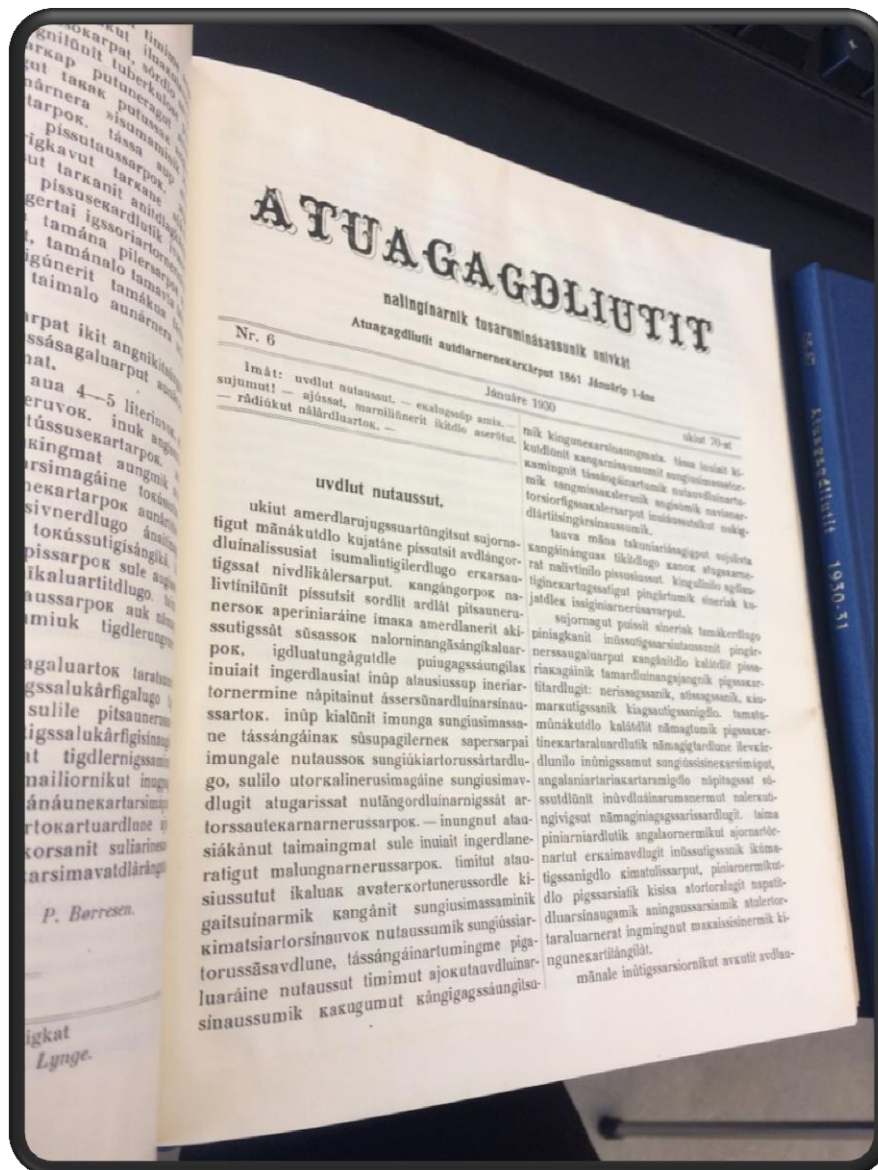

1930'erne belyst ved læserindlæg i Atuagagdlitutit

Privat foto
"uvdlut nutaussut" - "Nye tider".
Atuagagdlutit, jan. 1930

Bachelorprojekt
Eva Luusi Marcussen-Mølgaard
310590, ECTS: 20
Afdelingen for Kultur- og Samfundshistorie,
Vejleder: Kennet Pedersen
Afleveret 30. juni 2017
Ilisimatusarfik, Grønlands Universitet

Indholdsfortegnelse

INDLEDNING	2
PROBLEMFORMULERING	2
AFGRÆNSNING	2
METODE	3
EMPIRI (LITTERATUR OG KILDER).....	4
ATUAGAGDLIUTIT OG LÆSERINDLÆG	4
HERSKENDE DISKURSER I 1930-1931: ANALYSE OG DISKUSSION	6
ERHVERVSTANKER (SÆLFANGST OG FISKERI)	6
<i>Fiskeri</i>	6
<i>Sælfangst og sælskind</i>	7
<i>Færøske fiskere</i>	8
<i>Delkonklusion</i>	9
SPROGET (GRØNLANDSK OG DANSK)	9
GRØNLAND-DANMARK FORHOLDET	10
FORBEREDELSE TIL ÅBNINGEN AF GRØNLAND.....	12
BLADET KALAALEQ – HVAD ER EMNERNE I DAG?	14
DISKUSSION	15
KONKLUSION	17
LITTERATURLISTE	19
AVIS:	19
BØGER:	19
TIDSSKRIFTER:	19
WEBSITE.....	20

Indledning

Hvad er de bærende tanker i læserindlæggene fra 1930 til 1931 i Atuagagdliutit? Hvad er det læserne vil ud med og diskutere?

Idéen til opgaven kom frem ved en undring over, hvad grønlandere havde af tanker, idéer, meninger og værdier før 2. Verdenskrig, og avisen Atuagagdliutit følte som et naturligt valg til at finde ud af dette.

Den udvalgte tid, 1930'erne, skyldtes at indlæggene i Atuagagdliutit begyndte at handle mere om det samfundsmæssige forhold, i stedet for som før, at indeholde mere berettende fortællinger. Tiden var også før den 2. verdenskrig, hvor kommunikationsformen var langsommere. Hvad var det, læserne synes var vigtige at dele med deres landsmænd, at de brugte energi, tid og ressourcer for at sende et indlæg til Atuagagdliutit, som med sikkerhed først kom til udstederne når en hel årgang var samlet, altså én gang om året?

Denne opgave er også tænkt som en 'appetizer' til, hvad der kan findes i Atuagagdliutit som kan give en indblik i, hvad der lå i tankerne hos indlægsskriverne.

Denne undersøgelse omfatter to årgange af Atuagagdliutit, fra januar 1930 til december 1931, i alt 24 numre.

Jeg har ikke set andre oversættelser af de præcise udvalgte læserindlæg, dem har jeg selv oversat. Jeg har heller ikke kunne støtte mig til andres fortolkninger af de udvalgte empiri.

Problemformulering

I dette bachelorprojekt vil jeg belyse, hvad læserindlæggene indeholder i Atuagagdliutit fra januar 1930 til december 1931. Hvad har der været af tanker og meninger om den grønlandske samfund, som var vigtig for læserne, at diskutere i denne periode? Svaret vil jeg finde ved at analysere og diskutere indholdet i udvalgte læserindlæg.

Jeg vil også se efter, om der er genkendelige tanker i nutidens læserindlæg i en udvalgt grønlandssproget blad, Kalaaleq.

Afgrænsning

Som titlen lyder, har den oprindelige udgangspunkt været, at jeg vil analysere perioden 1930-1939. Ved analysering af læserindlæggene fandt jeg dog ud af, hvor meget materiale der ligger i hver årgang, og kunne konstatere at perioden 1930 til 1931 var nok (24 numre), til at kunne udtrække nogle centrale tanker og meninger, der var hos forfatterne til læserindlæggene.

Som nævnt, så fokuserer denne opgave på læserindlæg (inklusiv redaktørens i denne tid, Kristoffer Lyng, hvor han kommer frem med sin mening om samfundet, og Thorvald Stauning, statsministerens indlæg, og Knud Oldendow, landsfogedens indlæg). Nyheder, meddelelser, forskellige vidensformidlinger (fra læger, arkæologer mv.), fortællinger (fra Grønland, eller oversatte fra udlandet), læserspørgsmål og svar (begyndt i august 1930) er udeladt. Dette valg er taget, for at fokusere på de tanker og værdier der har været vigtigt, at diskutere for grønlænderne i denne periode.

Den anden grønlandske avis, Avangnâmioq, er ikke medtaget, pga. opgavens omfang, selvom dette muligvis kunne bidrage til en større udvalg af emner til besvarelsen.

Metode

Metoden er kildeanalyse. Jeg har udvalgt at inddrage de læserindlæg, i analysen, der har klare meninger og budskaber.

I denne opgave er der et svagpunkt, at ophavsmændene til læserindlæggene ikke er baggrundstjekket. I forhold til kildekritikken er det derfor ikke muligt i denne opgave, at se efter om der er tendens (som mindsker troværdigheden af teksten) eller modsat tendens (som kan forstærke udsagnet, når to med modsatte udgangspunkt siger det samme) (Kjellstadli: 186). Styrken ligger derimod i, at forfatterne til læserindlæggene skriver til en anonym offentlighed, og hans¹ fejl/mangler og måske tendentiøse skildring (eller forslag), kan kritiseres/rettes af enhver. Indlægsbidrageren forventes derfor, at være mere oprigtig end hvis det var en privat dagbog eller et brev. Indlæggende er dog også ofte vurderinger, og ikke beretninger, og dermed er der ikke en sandhed der kan fordrejes, da de er subjektive smagssag (Marquardt 2011: 89f). Ole Marquardt skriver: *"Det er en historisk erfaring, at jo større folk anser faren for at blive afsløret for at være, jo mere holder de sig i almindelighed til sandheden"* (Marquardt 2011: 58). Personerne der skrev, ved at de skriver til den 'anonyme offentlighed', også selvom læserindlægget er et svar til en bestemt person.

Sproget i Atuagagdliutit er grønlandsk og det er skrevet med det gamle grønlandske skriftsprog. Sproget i avisen er ældre og mere højtideligt end den der bruges i nutiden, og ordbogen har været til god hjælp når det var nødvendigt at finde det rette danske ord. Jeg har selv oversat de dele af

¹ Det var kun mænd der skrev læserindlæg i denne periode.

indlæg jeg vil bruge. Jeg har brugt navnene eller initialerne på dem der har skrevet læserindlæggene, fordi de er skrevet til offentligheden.

Empiri (litteratur og kilder)

Til besvarelsen af denne opgave har jeg brugt læserindlæg fra den grønlandssproget avis Atuagagdliutit, fra 1930 til 1931. Jeg har brugt de bundne trykte aviser, som Groenlandica² har, samt hjemmesiden timarit.is.³ Jeg har ønsket, at finde tydelige meningstilkendegivelser der omhandler det grønlandske samfund, fra 'menigmænd' (dette kan diskuteres, da nogle udvalgte indlæg kommer fra lærde mænd). Derfor valgte jeg ikke *institutionaliserede skrivelser* f.eks. mødereferater fra kommunerådet, hvor kun udvalgte kan give deres mening til kende. Jeg valgte Atuagagdliutit, fordi: "Atuagagdliutit er det kildemateriale, som gengiver grønlændernes synspunkter uformidlet, og som er tiltænkt andre grønlændere" (Langgård 2011: 322). I alt er der i opgaven brugt 24 læserindlæg, og da nogle af indlæggene indeholder flere budskaber for forskellige emner, har jeg nogle gange taget uddrag fra samme indlæg.

Til en samtidshistorisk kilde har jeg brugt Søren Ruds kapitel 'Grønland til debat 1905-1939' i bogen "Grønland. Den arktiske koloni".

Til Atuagagdliutits baggrundshistorie har jeg brugt Jørgen Fleischers "aviserput Atuagagdliutit ukiune 120-ne = Et grønlandsk blad Atuagagdliutit 120 år" udkommet i 1980.

Til sammenligning af nutidens læserindlæg har jeg brugt den grønlandssproget blad *Kalaaleq*.

Atuagagdliutit og læserindlæg

Atuagagdliutit er den første trykte avis i Grønland. H. J. Rink, Sydgrønlands inspektør, tog initiativet, men bladet var skrevet og i alle måder fabrikeret af grønlændere og på grønlandsk (Sørensen 1981: 198f). Den første avis udgives 1. januar 1861. Rink ønskede at skabe en fælles national identitet i hele Grønland. Dette modsiges dog af Karen Langgård. Hun skriver, at grønlandsk identitet og grønlandsk nationalfølelse allerede kunne ses i den allerførste tryk af avisen, hvor de omtaler Grønland for "Nunarput" - "Vort Land", og dermed viser en fælles national identitetsfølelse (Langgård 2011: 323). Avisen startede i Nuuk (Godthåb), som et grønlandssproget blad, men i 1952 blev det dansksproget Grønlandsposten slået sammen med

² Grønlands national arkiv, en del af Grønlands nationalmuseum og arkiv.

³ www.timarit.is, Islandsk webside hvor man kan læse aviser fra Norden, bl. a. Atuagagdliutit fra 1861-1999.

Atuagagdliutit, og avisen har siden været dobbeltsproget med navnet Atuagagdliutit/Grønlandsposten (AG), siden 1952. Bladet udkom én gang om måneden, men den kom først til udstederne én gang om året, samlet. I dagligt forkortes avisen ofte til AG. Jeg bruger dog forkortelsen At for Atuagagdliutit i opgaven, da avisens navn kun var det, i den undersøgte periode. AG har sin eget hjemmeside i dag.⁴

Alt i Atuagagdliutit blev oversat og censureret indtil 1927. Efter 1930 blev bladet mere fokuseret på sociale problemer. Efter 1932, blev bladet udgivet 2 gange om måneden. En gratis avis, der skal uddeles i hele landet. I den undersøgte periode 1930-31, var Kristoffer Lynge redaktør. Jørgen Fleischer siger om Kristoffer Lynge og 'bevidsthedsvækkelsen' af grønlandere:

"Kristoffer Lynge var fornyeren af Atuagagdliutit. Han omdannede bladet fra at være underholdningsmagasin til et debatforum. I 1920-erne gik der en vækkelsesbølge hen over landet, hvor slagordet var "Siumut", fremad. Grønlanderne ville have indflydelse på udviklingen og tage mere aktiv del i deres egne anliggender. Den unge redaktør ydede sit til denne udvikling, der gjorde hans landsmænd mere bevidste" (Fleischer 1980: 76).

Fleischer fortæller endvidere, at det skabte en stor utilfredshed hos de ældre læsere at bladet begyndte at beskæftige sig med samfundsproblemer (Fleischer 1980: 26).

Debatten foregik langsomt; der var én der fik besvaret sin indlæg i 1930, han skrev i 1926. I juli 1931 skriver redaktøren, Kristoffer Lynge, en tak til læserne for deres indlæg, og er glad for den større samarbejdsvillighed der er kommet. Redaktøren nævner også, at de mange der ikke kom med i denne årgang vil komme med i den næste (Kr. Lynge i At, 1931: s. 193). Dette viser, at der har været et engagement fra samfundet til at indsende læserindlæg.

I bogen World History, siger de om bogtrykkeri og idéudveksling: "In the private realm, printing enabled people to read identical books so that they could more easily discuss the ideas that the books contained" (McKay et. al.: 431). Det samme skete med avisen Atuagagdliutit. Folk fik en 'tankeudluftssted'. Et hvermandsejet medie, hvor de kunne debattere.

Stilen indlæggene er skrevet i, minder om det, som Kirsten Thisted siger i et interview:

"I Grønland har litteratur primært været skrevet af præster og skolelærere som har givet det et lidt højtideligt, belærende præg. Engang skrev jeg, at man ligesom tager festdragten på når man begiver sig ind i det litterære rum i Grønland" (Brodersen 2013: 239).

⁴ Atuagagdliutit blev sat sammen med Sermitsiaq, og de har egen hjemmeside, der er hyppigt besøgt, og hvor folk kan kommentere artikler via Facebook. Hjemmesiden er www.sermitsiaq.ag

Jonathan Petersen og Pavia Petersen der var hyppige indlægsbidragere var henholdsvis seminarielærer og kateket. Dog indeholder nogle af læserindlæggene mere direkte sprogbrug, men oftest har de stadig et 'lidt højtideligt, belærende præg', og andre er mere patetiske, hvor de bruger *potos*, virkemiddel i sprog der appellerer til følelserne. Om Atuagagdliutit skriver www.anthrobase.com: *"The newspapers were read so much that they were practically falling apart, the illustrations were often torn out and used as decoration, and text pages were frequently used as plugs in muzzle loading guns"*.⁵ Avisen var godt brugt, og ikke kun til læsning.

Herskende diskurser i 1930-1931: analyse og diskussion

Erhvervstanker (sælfangst og fiskeri)

Fiskeri

Et emne der tages op ofte i den undersøgte periode i Atuagagdliutit, er erhvervsskiftet fra sælfangst til fiskeri. Fra at der blev opført 11 fiskeristationer i perioden 1909 til 1915, blev antallet af fiskeristationer til i alt 125 stykker i 1939 (Rud 2017: 261f). Til denne ændring skriver redaktøren for Atuagagdliutit, Kristoffer Lynge, sin mening om, hvad ændringen indebærer og hvad de indtjente penge fra fiskeri burde bruges til:

"Forskellen mellem sælfangst og fiskeri er, at mens sælfangst gav en masse redskaber, giver fiskeriet kun penge. Så man begynder at tro, at folk bliver mere velhavende, fordi de har flere penge. Men hvordan er det virkeligt når man sammenligner? Man kan ikke gemme forråd med penge (...). Vi bliver nødt til at tænke på, at der kan komme et år, hvor der ikke længere er torsk, og at man i mange bygder vil blive nødt til at leve som før. Så brug pengene fornuftigt på: mad der kan gemmes, varmekilder og lys som det vigtigste. Gem noget af fisken til forråd, medmindre man har masser af danske kødvarer, passer det ikke til vores land, kun at sætte lid til danske kødvarer" (Kr. Lynge, At⁶, januar 1930, s. 81-85).

Med pengeøkonomien var der ingen tradition for fordeling, som det havde været før, og koncentration af befolkning og kernefamilier blev foretrukket. Fiskeriet gjorde, at sælfangerens status fik konkurrence som kulturelt ideal og erhvervsmæssig drivkraft. Udover dette, var der andre ændringer. Arbejdsdeling mellem kønnene blev brudt, kvinder begyndte at arbejde med behandling af fisk (Rud 2017: 263). J. Rosing skriver i avisen, som en kritik til Landsrådet, at kvinder skal få dividende når de har indhandlet fisk, ligesom mænd. Han siger, at der findes

⁵ H. J. Rink and the first Eskimo newspaper, taget i: [www. Anthrobase.com](http://www.Anthrobase.com), link: www.anthrobase.com/Browse/home/hst/cache/ATUAGAGDLIUTIT.htm (28. Juni 2017)

⁶ 'At' er en forkortelse for Atuagagdliutit. Idéen til forkortelsen er lånt fra Karen Langgård, se litteraturliste.

kvinder som er endnu bedre end mænd til at fiske, og som ikke er med i en husstand, og at de har mere brug for dividende end mænd. Han mener, at kvinder skal få dividende, men 'selvfølgelig med gode begrænsninger' (J. Rosing, At, juni 1931, s. 161ff).

Læserindlæggene ser fiskeriet som noget der skal udvikles. Kristian Heilmann skriver i 1931, at fiskeriet skal udvikles, fordi verden sulter efter fiskeolie. Han siger, at fisk vil blive uundværlig som mad, og at den vil blive lige så uundværlig som rugbrød i hjemmene, og mener at danskerne er bagud når man sammenligner dem med Tyskland og England. Heilmann undrer sig over, at danskerne tvivler på fiskeriet som noget der kan skabe fortjeneste (Kr. Heilmann i At, juni 1931). Sam. Nielsen skriver i Atuagagdliutit, at fiskeriet er meget vigtig i Maniitsoq og Nuuk, og at det er grønlænderne selv der styrer det, og siger "[T]ænk engang hvis man var blevet støttet af danske fiskerier, så var man nået endnu længere" (Sam Nielsen i At, juni 1930, s. 161-164).

Der er et indlæg fra statsminister Stauning, og om fiskeriudviklingen siger han, at der ikke skal foretages ændringer før man har hørt om grønlænderne har godkendt dette (Stauning, At, september 1930, s. 19). John Møller skriver, at englænderne tjener på helleflynder, noget grønlænderne ikke selv tjener på selvom helleflynderen er meget tættere på (John Møller, At, februar 1931, s. 97f).

Der var udviklingslyst i fiskeriet hos mange der skriver til At, men det var tydeligt ved, at Styrelsen afslog i 1938 Landsrådsmedlemmernes forslag fra 1931 om, at grønlandske fiskere skulle have mulighed for at anskaffe sig søgående kuttere og bygge egne forarbejdningsfaciliteter med lån fra landskassen, at Grønlands Styrelse ikke vil udvikle fiskeriet (Rud 2017: 264). Dette er mærkværdigt fordi Knud Oldendow (Direktør for Grønlands Styrelse fra 1938) skrev i Atuagagdliutit, i maj 1931, da han var landsfoged, en råd til grønlænderne, om at de skal købe kuttere sammen. Han ville have grønlændere til at samarbejde mere.

Sælfangst og sælskind

"Selv som fisker skal man helst stadig fange sæl, for at have skind til kajak, og man skal have kajak, til at sejle om vinteren" (Christian Thomsen, At, marts 1930).

Idealet for en grønlænder havde været den gode kristne og den dybt kompetente sælfanger. Men det lave tranpriser efter 1900-tallet gjorde, at man fra kolonimagtens side etablerede indhandlingssteder for fisk, og dermed blev det i visse område mere indbringende at fiske end kajakfangst (Langgård 2011: 340f).

I 1930 skriver Jonathan Petersen, at der er sælskindsmangel. Dem fra syd, køber skind fra nord, og sælskind er blevet dyrere og af dårligere kvalitet, men det køber Jonathan Petersen, fordi der ikke er andre.⁷ Han opfordrer endvidere folk til at beholde kajakken, da det kan være, at den vil bruges endnu mere i fremtiden. Det kan læses i læserindlæggene, at folk begrundet sælfangstens tilbagegang med deres personlige grunde. Asser Bertels skriver i Atuagagdliutit: *"Jeg fanger ikke længere sæler, fordi jeg fejler noget, men da jeg har haft sælfangst som erhverv, vil jeg ikke have at det forsvinder med det samme, og vil ellers gerne have at det beholdes for altid"* (Asser Berthels At, marts 1931. S. 113-117). David Lund skriver, at der er så mange fiskerskibe, og at de larmer og forurener, og ser det som en grund til, at de ikke længere kan fange sæler (David Lund, At, juli 1931). Der er også en debat om, at grunden til sælfangstens tilbagegang er, at unge kun arbejder med fiskeri. Der er Thomas Joelsen uenig i. Han siger, at det ikke er fordi unge er blevet mere dovne, med pga. isen bliver mindre og at der mangel på fangstdyr (Thomas Joelsen, At, april 1930). Blandt læserindlæggende, er det dem der ikke selv er fangere eller fiskere der gerne vil beholde fangererhvervet, f.eks. Kristoffer Lynge (bogtrykker) og Jonathan Petersen (seminarielærer).

Færøske fiskere

Færøske fiskere kom ofte på tale, og igen er der forskellige meninger. John Møller, som har været tæt på dem siger:

"De sidste somre er det ikke længere et sært syn at se små skibe, der er her for torskene, og de fleste er fra Færøerne, og de må fiske fra øer og revene længst væk, men de følger ikke reglerne. Nogle gange fisker de lige ved siden af grønlanderne (...). Jeg var med i en motorbåd der skal holde øje med dem, og fandt ud af, at de er hensynsløse, og de lader som ingenting og lyver (...). De tager også uden tvivl edderfugle æg (...). Det skal der være forbud mod" (John Møller, At, februar 1931).

En anden, Asser Berthels, siger god for dem, han fortæller at færøske fiskere holder søndagene hellige. Det havde han selv set med de optegnelser færingerne viste ham, og at de giver gode gaver, og at grønlanderne kunne lære at handle med dem, før Grønland åbnes (Asser Berthels, At, marts 1931). Direktøren for Grønland, Knud Oldendow, var i 1939 i Grønland, for at høre landsrådene pga. at færøske fiskere til stadighed udvidede deres aktiviteter i Grønland. Landsrådene var stærkt kritiske, men endte med at resignere og undlade at rejse en egentlig protest (Rud 2017: 278).

⁷ Atuagagliutit, 70. Årgang, april 1930, Jonathan Petersen, "Kalaallit inuit, tammasava inuuserput?", s. 133.

Delkonklusion

Om fiskeri som erhverv, var der ingen indsigelser imod, tværtimod var der ønsker om større udvikling. Dog viser nogle læserindlæg, at der var sælskindsmangel, og at der ønskedes påpasselighed med pengeøkonomien.

De færøske fiskeres tilstedeværelse var der en blandet mening om. Nogle ville have at de skal styres hårdere, mens en anden vil have, at Grønland skal lære noget fra dem.

Sproget (grønlandsk og dansk)

Efter Styrelsesloven af 1925 skulle alle 7-14-årige gå i skole, dansk blev indført, og prioriteret ved efterskoler, højskoler og seminarium (Rud: 272). I 1931 åbnedes en skole med udelukkende dansk undervisningssprog (Rud: 273). Man fik også tillæg på arbejdet hvis man havde danske sproglige kundskaber. H. H. skriver i Atuagagdliutit i december 1930, at grønlændere skal lære dansk: *"Vi kan ikke klare os med grønlandsk – misforstå mig ej – vores sprog er lige så tilstrækkeligt som det danske sprog, men hvis man skal oversætte bøger, måske en kæmpe bog, vil vi forstå med det samme, hvor dyrt det er."* Udover de økonomiske grunde, ser han et andet grund: *"Det vil gavne Danmark at vi lærer det danske sprog, så der er noget der holder os sammen, og ikke kun politik"* (s. 68). Det danske sprog var ikke kun ønskeligt pga. udvikling, det ville gøre sammenholdet med Danmark større i hans mening.

Søren Rud nævner i bogen "Grønland. Den Arktiske koloni" at det skabte en stor debat, da Augo Lynge skrev i 1938, at det vil være vanskelig for Grønland at hævde sig uddannelsesmæssigt og kulturelt på sit eget sprog (Rud 2017: 276). Ved læsning af artiklerne i Atuagagdliutit kan jeg allerede se, at i perioden jeg undersøger (1930-1931) var sproget allerede ofte nævnt, at det danske sprog er nødvendigt for udvikling. Argumentationerne var ofte, at det ville være for dyrt at oversætte til grønlandsk når der er så få mennesker. Debatten fra 1938 var i en dansk avis, hvor Jens Kleist var enig og det samme med Knud Oldendow. Jonathan Petersen, som var førende for, at sproget grønlandsk skal bevares og udvikles, sagde i Atuagagdliutit, efter følelsesbetonet sprog:

"Er grønlændere kommet så meget fremad at de foragter vores sprog? Hvor mange danskere kommer frem og siger at det grønlandske sprog bremser udviklingen og dermed kun må studere dansk. Det vil jeg ikke sige imod hvis det betyder, at grønlændere vil komme fremad hvad angår læsning af bøger. Men dem der siger, at vores sprog bremser udviklingen ved ikke hvor godt et sprog vi har (...). Jeg læser selv bøger på dansk så meget jeg kan, og som jeg har sagt før: "grønlænder! Lær dansk, - så du læser, hvad de skriver!"

Men vi kan ikke komme fremad uden at bruge vores sprog i bøger, især hos bygdefolk (...). Vores sprog har været i fremgang i 200 år og brugt i skrifter, og i det sidste år, er vores sprog begyndt at blive blandet med sproget med dem der har kultur. Derfor bliver de mere og

mere værd at holde fast i, og jeg mener, at vi kan komme med i kredsen hos dem der har kultur, med vores egen sprog. Hvis i er enig i det her, så lad os arbejde for at fremme bøger med grønlandsk sprog. "Vores sprog som hjertet har fået til at gro – viser den hemmeligholdte mening, tænk engang, at det er dem vi lærer fra! (...)" (i At, april 1930, s. 129ff).

Aage Bugge fortæller om Jonathan Petersens virke, og hans indlæg og engagement i sproget:

"Hertil kom også en meget lang række artikler i grønlandske blade, der behandler grønlandske sproglige enkeltemner, men hvor man samtidig møder stærkt følelsesbetonede, ja næsten eksplosive udbrud, hvor han taler til og om "sprogets sjæl" (Bugge s. 469). Selv Jonathan Petersen, der er meget for det grønlandske sprog beder læserne om at lære dansk, så de kan finde ud af hvad danskerne skriver.

Søren Rud citerer Thorvald Stauning for at sige, at det danske kolonisystem: *"virkelig har sikret befolkningen livet og muligheden for en udvikling, der fører naturfolket frem til vort eget folks højere kultur og større glæde ved livet"* (Rud 2017: s. 254). Det er tydeligt, at både fra den danske og den grønlandske del, at læserindlæggene ser det danske og det danske sprog, som en uundgåelig vej for landets fremgang. At indflydelsen fra et andet land, her Danmark, er vejen til udvikling. Kristoffer Lynger skriver i Atuagagdliutit, at der fra danske biblioteker sendes danske bøger til dem der kan læse dansk, og at dette vil blive større med tiden. Han ser det som et bevis på, at danskerne vil samarbejde med at gøre grønlænderne mere oplyste (Kr. Lynge, september 1931).

En ældre mand, der takker Danmark, 'på vegne af andre ældre' (som hans overskrift hedder), beder den yngre generation om at gå i skole. Han synes, at skellen mellem danske og grønlandske skal blive mindre, og det mener han, at man kan med sproget. Han beder den yngste generation om at købe bøger, og siger, at der er flere muligheder at vælge imellem i dag, og at bøger er meget mere til gavn end cigaretter (Mikael Lynge i At, maj 1931).

Grønland-Danmark forholdet

Statsminister Thorvald Stauning siger i sin indlæg, at nu hvor grønlænderne er blevet mere oplyste, og det går godt med erhvervet, og fordi danskerne har hjulpet dem og de bliver støttet af den danske lov og regering, så hører de fra andre nationer, at de gerne vil eje Grønland og at der blandt dem siges, at Danmark gerne vil sælge Grønland. Stauning skriver *"Sådan er det ikke!"* Og skriver det næste med blokbogstaver: ***"Der er ingen i Danmark som tænker på at sælge Grønland, eller at der skal være andre nationer som medejere"*** (Stauning, i At, september 1930). Om det kommende møde i Haagen, hvor den internationale domstol bl.a. skal bestemme, om

Østgrønland var ingenmandsland (Norges syn) eller om Danmark 'ejer' hele Grønland, skrev Kristoffer Lynge: *"Vi grønlændere og også danskere håber uden tvivl, at det vil blive bestemt, at Danmark suverænt er ejeren; men håber også på den anden side, at Norge vil eje noget af Østgrønland, uden at der bebrejdelser eller kritik"* (Kr. Lynge i At, november 1931).

I disse er det tydeligt, at det var en selvfølge, at Danmark ejer Grønland, men at der mere åbenhed fra grønlændernes side. Der er indlæg der viser, at grønlænderne vidste, at de er en del af den danske stat, og alligevel ikke er "dem". H. H. skriver, at der er for lidt der holder Danmark og Grønland sammen: *"Vi er så forskellige. Kun sne holder os sammen, men den kan forsvinde. Den vil forsvinde og der vil ikke længere være en bro. Det ville være synd. Så vil Danmark savne Grønland, og ærgre sig over at sneen der hedder politik styrede for meget"* (i At, dec. 1930, s. 66). Stauning skriver, at Danmark hjælper Grønland med oplysning og velfærd, og at grønlændere har fået medbestemmelse om dem selv og deres land, og at denne skal forstørres (Stauning i At, september 1930). Ønsket om en større medbestemmelse for grønlændere, fra danskernes side, kan der dog sættes spørgsmålstegn ved, for som Søren Rud skriver, så var der oprettet Landsråd, men at de ikke betragtede Landsrådene som egentlige politiske magthavere, da det er Styrelsen og de danske politikere der i sidste ende tager beslutningerne (Rud 2017: 275).

Rud citerer Thorvald Stauning for at have sagt i *Min grønlandsfærd* fra 1930: *"Grønlænderne havde kærlighed til det land der værnede og beskyttede det lille folk igennem århundreder"* (Rud 2017: 260). Der var dog en vågen grønlænder, Augo Lynge, der i august 1931, inddrager uddrag fra nye udgivne bøger der omhandler Grønland. I de uddrag Lynge har udvalgt⁸, var nogle af budskaberne, at Danmark skal kræve flere indtjeningsmuligheder fra Grønland, fordi de ejer den. Den anden uddrag han har valgt, ender med noget, der kan sættes spørgsmålstegn ved, og det er at den siger, at grønlændere får lavt løn, men når de er så dovne, så er den løn for høj. At danskere er mere effektive, og at de skal have penge for det. Augo Lynge opfordrer læserne til at kommentere disse bøger. E. Lanf. beder også læserne om at være mere modige og ikke bare følge danskerne, 'bare fordi de er danskere': *"Vi skal ikke bare følge eller være uenig bare fordi de er danskere, men vi skal ud med vores mening, uden at være bange for at blive misforstået, ellers kan*

⁸ Augo L ynges udvalgte bøger var: Cai Schaffalitzky de Muckadell: *Grønland i forvandlingens tegn*, 1929, kap 4, og Peter Freuchen: *Grønlandske problemer*, 1931, Kap 2.

vi ikke opnå de ting vi gerne vil opnå” (E. Lanf. i At, januar 1931). Ellers var det tydeligt i andre indlæg, at de generelt udviser taknemlighed til Danmark fordi ’de passer godt på Grønland’.

Der havde været opvågning i samfundet. I 1908 skabtes Peqatigiinni, der medvirkede til dannelsen af en ny grønlandsk identitet gennem åndelig vækkelse (Rud 2017: 274). Det viser romanerne også som er skrevet af grønlandere i starten af 1914 *Singnagtugaq* af Mathias Storch, samt romanen *Ukiut 300-nngornerat* af Augo Lynge, der blev udgivet i 1931. Begge om fremtiden i Grønland, hvor der er sket en udvikling.

Karen Langgård siger om den grønlandske nationalfølelse og om udvikling af deres land:

”[E]fter 1900 blev grønlandsk nationalfølelse, det vil sige grønlandsk etnisk-national bevidsthed, i stigende grad parret med tanken om, at grønlandere skulle gøre en indsats for at udvikle deres land og deres folk. Man havde en dobbelt nationalitet: den danske konge spillede en stor rolle i den grønlandske bevidsthed, og man var også del af det danske rige, samtidig med at man var grønlander i Grønland” (Langgård 2011: 326).

Læserindlægsskriverne forventer, at der er ændringer på vej. Til at illustrere de forventede kommende ændringer, har indlæggerne flittigt brugt billedsprog og digte til at fremhæve deres budskab, hvor det også formes som en fortælling. Pavia Petersen bruger rensdyr, og deres lugtesans til at sige, at grønlanderen kan lugte, at der noget på færde som forfædrene ikke har lugtet, og det er en henvisning til den mulige åbning af Grønland (Pavia Petersen, At, marts 1930, s. 113ff). Jonathan Petersen bruger en gammel fortælling om en ravn der druknes fordi den vil flyve sammen med ænder mod syden (ravnen havde fået en kone, en and), men ravnen falder og drukner på turen, fordi den ikke er skabt til at være i havet. Med den fortælling ville han belære læserne, at i stedet for kun at snakke, skal man først se hvad man kan (i At, februar 1930, s. 97ff). Dette brugte han for at illustrere sin mening, at den ’gamle grønlandske levevis’ ikke må forsvinde, og at man må være forsigtig. C. Havmøller bruger isbjerge som billedsprog til at illustrere den uundgåelige vej til udvikling: *”I andre lande sker der ofte ting der ændrer landet, og vi er nu kommet til tider hvor der sker nye ting. Som isbjerge der kælder og skubber, så bevæger mennesker sig fremad – langsomt men ustopeligt. Mennesker kan ikke stoppe bevægelse”* (i At, september 1930, s. 27).

Forberedelse til åbningen af Grønland

Grønlanderne er en lille befolkning, spredt i en stort geografisk afstand. Læserne har en national fællesfølelse og ansvarsbevidsthed som de gerne vil gøre større. I de følgende uddrag fra

læserindlæg kan det ses, at de gerne vil sætte deres landsmænd i stand til at kunne klare landets åbning, mens der er enkelte der ikke vil have danskernes monopol afskaffet.

Pavia Petersen fortæller om den kinesiske mur, og laver en henvisning til, at Grønland skal udvikles og åbnes. Han har en bud på, hvad der holder Grønland tilbage:

”Hvor er Grønlands gamle mur? Vi grønlandere har ikke lavet en kæmpe mur for at afskærme os mod andre folk. Dog har vi en kæmpe barrikade mod andre nationer: 1) fordi vi er så langt væk fra andre folkeslag, 2) fordi vi ikke kender andre sprog, 3) fordi vi stadig er for fattige til at gøre vores lands redskaber til nytte, 4) da vores skikke, opfattelser, og vores viljestyrke er forankret til de gamle dage og lukker af for nye gode ting og tænker ”alt nyt er bare at spille dansker”. – disse er vores mur som ikke længere svarer til den ”nye” verden.” (Pavia Petersen, i At, maj 1931).

Petersen mener, at Grønland er bagud fra den ’nye’ verden, og ville gøre sine landsmænd mere åbne for forandring. Lær dansk og bliv hurtigt god til fiskeri, er C. Havmøllers bud på, hvad der skal forberedes til udlændinges interesse for Grønland. Han siger, at der er en grund til, at landet bliver styret udefra og siger, at folk skal vågne op, og arbejde for landets fremgang (i At, september 1930). Pavia Petersen forbereder forældre til opdragelse, i en anden indlæg. Han siger, at den yngre generation skal blande sig med andre nationaliteter og ikke kun være forbundet med eget land. Petersen håber, at deres opdragelse vil forhindre dem i at komme i lignende vanskeligheder, med oprigtighed og dygtighed, så de bedre kan give deres land, medborgere, landsmænd, forældre og dem selv, beskyttelse og overflod (i At, marts 1930). Petersen har også sine bekymringer. Han skriver, at hvis grønlanderne ikke opdrager deres børn, så vil de bruge bandeord som skippere og drikke for meget alkohol, og at de skal opdrages så grønlanderen ikke skal blæses væk fra deres land (i At, marts 1930, s. 145-152). I disse indlæg var udviklingen noget man var på vej mod, mens de næste indlæg stadig ikke ville have, at Grønland skulle åbnes. John Møller skrev, at det er farligt at åbne Grønland pga. sygdomme og fordi mange grønlandere ikke kan bestemme over sig selv, og være påpasselige med fremmede og fordi de ikke kan selvforsvar (februar 1931 s. 100). Kr. Lyng er mere bekymret for ændringen fra det gammel kendte til det nye: *”For ikke så lang tid siden og nu, har tingene i syden virkelig ændret sig. Dengang havde man tid til at omstille sig, og man ændrede ikke bare sin mening. Tingene skal ændre sig stille og roligt, ellers kan det få katastrofale varige følger for éns krop. Det er livsfarligt at ændre fra det gamle kendte til fuldstændig nye ting, og det vil svække samfundet”* (i At, januar 1930, s. 81-85). Mikael Lyng skriver, at Grønland ikke skal åbnes, fordi han er så taknemlig for danskerne, at de passer

godt på dem som en god mor. Han erindrer nogle af sine bedste dage, at de var med danskere, hvor de fik lov til at kigge ind i deres skib og drikke kaffe. Han siger, at de får mange goder fra danskerne, nu hvor de er gamle (Mikael Lynge, i At, maj 1931). H. H. vil have afskaffet monopolhandelen, samtidigt med, at Grønland og Danmark bliver samlet: *"Mange grønlandere er meget bange for afskaffelsen af monopolhandelen fordi der er så mange der laver skræmmescenarier: som om de ser dommedag. Alt i alt må vi sige at vi har brug for Danmark, ikke kun til at købe noget kaffe hos (...). Lad os bede om ægte forbindelse, ikke kun forbindelse gennem handelsvarer eller handel"* (H. H. 1930 december).

I statsminister Staunings indlæg kan man læse, at de selvfølgelig arbejder på at åbne Grønland, men at grønlandere skal samarbejde (Stauning, i At, september 1930, s. 17-20).

Asser Berthels skrev, at hvis de selv kunne bestemme, så skulle grønlandere først lære at handle med færingerne. Han siger også:

"Da jeg studerede deres væremåde kom jeg endog til at finde det ønskværdigt, at hvis der ikke var regler der skal følges, at grønlandere kan handle med dem ved at mødes med dem (som øvelse) ved at sælge små ting som ikke sælges til inspektørerne. De har nemlig muligvis ikke noget de sælger som kan ødelægge grønlandere, men at vi kan købe det fra dem, som passer til vores liv i dag. Som kvalitets fiskeriredskaber og værktøjer. Og hvis det var at grønlandere fik mulighed for at handle med dem, at følgerne vil være, at engang når landet bliver åbnet, at man allerede er trænet til handel, og det ville måske være til lidt gavn" (Asser Berthels, i At, marts 1931).

Der havde været et forslag i et Landsrådsmøde, om at skifte danske handelsmænd ud med grønlandere. Karl Chemnitz skriver et indlæg om sin uenighed, og vil have at danske handelsmænd skal beholdes (i At, august 1930). Landsrådsmedlemmet svarer og begrundet sit forslag med, at da danske handelsmænd får mere i løn, at hvis de besattes af grønlandere kunne de sparede penge bruges til noget nødvendigt. At hvis andre stillinger også besattes af grønlandere så vil Grønlands 'tyngen' af Danmark ikke blive større, så kunne de ordne det der skal ordnes i Grønland (E. Lanf januar 1931).

[Bladet Kalaaleq – hvad er emnerne i dag?](#)

Grønlandsksproget månedligt blad der findes i dag, hedder Kalaaleq 'Grønlander'. Jeg har kigget på bladet udgivet i maj måneden 2017. I den har jeg kigget efter om der er genkendelige temaer skrevet som indlæg. Ajannguaq Grønvold nævner i sin indlæg, ud fra sit bachelorprojekt, om det danske sprog i Grønland, at det kan ses gennem årene: *"at for nogle grønlandere er vigtigheden af det danske sprog vokset, og det kan endda siges, at det danske sprog, er blevet vigtigere i*

*Grønland end grønlandsk. Fordi hvis danskerne skal forstås i Grønland behøver de ikke at lære grønlandsk, mens de indfødte på den anden side må lære dansk. Derfor er følgerne af, at man dengang satte det danske sprog højere, at der er mange grønlændere der kun kan snakke dansk i dag*⁹ (Grønvold 2017: 8). Ajannguaq Grønvold har endvidere sammenlignet det første trykte grønlandske romaner, med de nyere bøger, der også fokuserer på fremtiden, og sammenlignet deres visioner. Hun skriver, at mens *Sinnattugaaq* (Drømmen), af Mathias Storch og *Ukiut 300-nngornerat* (300 år senere), af Augo Lynge, fokuserede på en udvikling af samfundet til at ligne den danske levevis mere, så fokuserede de nyere fremtidsromaner om bekymringer om fremtiden, og hun mener ud fra analysen af bøgerne, at bekymringerne hos de unge er kommet frem, pga. at den grønlandske regering styrer landet på en måde der skaber utryghed i samfundet (anf.v.: 10). På den måde kan vi se, at idéer fra dengang og beslutninger der er taget, om at det danske sprog skal prioriteres, har haft den virkning i dag, at nogle grønlændere ikke kan snakke grønlandsk. Tegn på bekymringer for fremtiden er der også, men viser sig som utryghed pga. regeringens styrelse.

Aqqaluk Lynge har også lavet et indlæg i Kalaaleq, som han baserer på AMAPs "Snow, Water, Ice and Permafrost. Summary for Policy-makers". I den var der informationer om klimaet omkring Grønland, at landet vil blive varmere, vejret fugtigere og at der vil komme kraftigere vinde. Om følgerne til disse nævner de, at der kan komme nye slags fisk, som kan blive en indtægtskilde, og at der vil blive større sejllads i havene, både handels- og turistmæssigt (Lynge 2017: 30f). Dette viser en forberedelse til mulige fremtidige scenarier, hvor fiskerimuligheder også nævnes.

I den ene tidsskrift finder vi noget, der kan minde om det der blev skrevet om i Atuagagdliutit i 1930-31, og det er sprogproblematik, bekymringer om og forberedelser til mulige ændringer i fremtiden.

Diskussion

Læserindlæg fra 1930 viste allerede, at folk var bekymrede for åbningen af Grønland. Der var meget belærende og opdragende tekster, og baggrunden for deres indlæg var, at samfundet må være parate til den 'kommende omvæltning/åbning af Grønland'. Dette giver anledning til at forstå, den overraskende gode oplevelse for mange, efter chokket ved Danmarks besættelse, da amerikanerne begyndte at forsyne Grønland i 2. Verdenskrig og der kom nye spændende varer og

⁹ Skrevet på grønlandsk, min egen oversættelse.

oplevelser. Indlæggene viser også, hvor tilknyttede flere var til Danmark, og at der ønskes en langsom ændring, men det er også forkert at sige, at Grønlænderne ikke var parate med idéer forberedelser til forandringer, når Grønland engang åbnede sig. Lektor og provst, Aage Bugge, skrev: *"Uden "stødpudeperioden" op mod den nuværende forcerede udvikling, ville nutidens indflydelse være faldet uforberedt, goldt og ufrugtbart på grønlændernes sind, thi netop dette tidsrum har givet grønlænderne en begyndende følelse af samhørighed og bevidst kærlighed til deres sprog og hjemland"* (Bugge 1961: s. 469).

Læserindlæg kan bruges til at se hvad folk har tænkt, og om der er noget der er ændret og/eller forblevet det samme. Folk ændrer sig, og det der skrev, kan have ændret mening i løbet af 5 år fx, i takt med ny viden, udvikling og ændret livsstil. Så det er vigtigt ikke at se dem som absolutte sandheder for alle, og i stedet se indlæggene som noget der kan sige noget om, hvad den bestemte person mener og tænker i den periode. At se deres tilværelse, gennem deres egne ord. Det siges ikke, om redaktøren valgte til og fra mellem de indsendte artikler. Dette kunne påvirke debattens gang. Det der dog kan ses i de analyserede artikler var, at der ofte var forskellige meninger der var blevet trykt.

I nutidens Grønland er der Selvstyre, men de samme spørgsmål diskuteres stadigvæk ofte blandt folk og i medierne (hvilket sprog der bedst vil udvikle Grønland, erhvervsudvikling, at unge skal uddannes, og skræmmescenarie hvis Grønland løslader sig fra Danmark m.m.).

De herskende tanker der er i læserindlæggene er nuancerede, men de fleste er fremtidsfokuserede, og vil Grønland det bedste, ud fra deres mening. Jeg skal ikke kunne sige, uden at have læst de tidligere numre eller andre aviser i tidspunktet, om indlæggene var nytænkende, og om indlægget rummer en tanke der var fremherskende for skriverens sted, omgangskreds, eller om den repræsenterer den 'gruppe' (kunne være: etnisk, alder, erhverv, landsdel, baggrund) personen tilhører. Selvom læserindlæggene kan korrektes af andre læsere, hvis der er unøjagtigheder, og der ikke er nogen der kritiserer deres indlæg, kan jeg ikke med sikkerhed sige, at andre læsere er enige, eller personen har autoritet til at udtale sig om det sagte. Ikke desto mindre, er det de kilder, der er tilgængelige, i den periode, og med den form de har. Det der diskuteres ofte i dagens Grønland, er forholdet til Danmark, og hvilket rolle og hvor stor en rolle Danmark spiller. I undersøgelsen fandt jeg ud af, at der i 1930'erne var lignende diskussioner, hvor forskellen i dag er, at Grønland har fået Selvstyre og har formået at beholde det danske sprog

og det grønlandske sprog, samt forholdet til Danmark, som ellers har været en stor bekymring hos nogle forfattere til indlæggene i begyndelsen af 1930'erne.

Kristoffer Lynge skriver et optimistisk og opdragende budskab da han siger: *"Lad os aldrig glemme, at vi grønlandere kan selv, men det kan først ses tydeligt når vi selv kan ordne det hårde og lære fra andre."*¹⁰ Det samme budskab var i en teaterforestilling denne sommer: vi grønlandere kan sagtens, hvis vi arbejder hårdt.¹¹

Konklusion

I 1910-20'erne begyndte man med en avisdebatkultur hvor man debatterede 'kalaaliussuseq' 'grønlandsk etnisk-national identitet' (Langgård 2011: 342). I 1930-31 var debatten dog mere om udvikling af fiskeriet vs. sælfangstens tilbagegang, samt forberedelser til åbningen af Grønland. Sproget blev også nævnt, både at man ønsker at beholde den grønlandske sprog, og at danske kundskaber er en nødvendig forudsætning for udvikling af landet. Læserindlæggene fokuserede på Grønland. Der var ingen diskussion om, hvad der rørte sig i andre lande, medmindre det direkte havde indflydelse på Grønland, f.eks. færøske fiskeres tilstedeværelse.

I de gennemgående temaer, som læserindlæggene indeholder, er det tydeligt, at der er en udviklingslyst. Der var kommet flere aviser til, og man havde fået sysselråd, for at grønlanderne skulle kunne være mere med i bestemmelserne (Rud 2017: 243f). Kommunikationen var ikke den bedste, men der var en platform, en avis, hvor man kunne give sin mening til kende.

Der var forskellige slags kritik; til tidligere indlæg, til landsråd, til pengeødsel og til 'uvidende handelsmænd'. Trods den modstand der har været for, at Atuagagdliutit skal være et debatforum og ikke kun indeholde fortællinger, så har dem der skriver deres meninger ud, været tilfreds med, at have et sted de kan udlufte deres meninger til oplysning for andre, som Pavia Petersen skrev i december 1930 i avisen.

Dette er fra Atuagagdliutit i perioden 1930-1931. Nye kilder, som avisen Avangnâmiok, kunne give nye indsigter/vinkler eller bekræfte det sagte. For at udbygge kunne andre kilder analyseres som mødereferater fra kommuneråd, landsråd, sysselråd, og i et længere periode for at følge tankens gang f.eks. inkludere 1920'erne og 1940'erne. Man kunne også spørge dem der levede i

¹⁰ Atuagagdliutit, 70. Årgang, s. 85, Kr. Lynge, 1930 januar.

¹¹ Juaaka Lyberths teaterforestilling Månedrengen, Qaammatip Inua, udført af Nationalteateret i Grønland, premiere i Katuaq, Nuuk, i perioden juni 2017.

perioden, hvordan de tænkte dengang, men da hukommelsen kan ændre sig og påvirkes gennem tiderne, var det vigtigt for denne besvarelse af opgaven, at bruge samtidshistoriske kilder; dengang man ikke vidste hvordan historien ville udspille sig, men hvor man kun havde idéer, forestiller og tanker om fremtiden.

Læserindlæggene indeholder en masse informationer, og derfor har det været nødvendigt at sortere i informationerne. F.eks. er detaljer om vejret og fangstens størrelse ikke været af interesse i denne opgave, men kunne give yderligere og livligere beskrivelse for dem der undersøger klimaet og fangsten i perioden.

I opgaven har jeg villet høre hvad der rørte sig i tankerne hos befolkningen i 1930'erne, og jeg vurderer Atuagagdliutit til at være en passende kilde til dette, da indlæggende, uden at sige, at indholdene altid er lige repræsentative for den grønlandske befolknings tankegang, at det alligevel giver nogle indsigt i, hvad der rørte sig i tankerne hos de udvalgte indlægsbidragere.

Litteraturliste

Avis:

Atuagagdliutit, red: Kr. Lynge, Nûngme nakitigkat, 1930-1931

Bøger:

Brodersen, Randi Benedikte

2013 Grønlandsk litteratur og kanon. Interview med Kirsten Thisted, i *Kanonisk selvskebsleg i nordisk litteratur*, red. Randi Benedikte Brodersen, Nordisk Ministerråd s. 209-244.

Busck, Steen, Carsten Porskrog Rasmussen, og Jan Rågård

2012 *Kildekritisk tekstsamling*. Redaktørerne og Aarhus Universitetsforlag.

Fleischer, Jørgen

1980 *avîserput Atuagagdliutit ukiune 120-ne = Et grønlandsk blad Atuagagdliutit 120 år*, Det Grønlandske Forlag: Kalâtdlit-nunãne NaKiterisitsissarfik.

Kjeldstadli, Knut

2001 *Fortiden er ikke hvad den har været*, Roskilde Universitetsforlag.

Langgård, Karen

2011 Grønlandsk etnisk-national identitet, i *Fra vild til verdensborger*, red. Ole Høiris og Ole Marquardt, Aarhus Universitetsforlag

Marquardt, Ole

2011 *Historisk metode*, Ilisimatusarfik, Nuuk.

Rud, Søren

2017 Grønland til debat 1905-39, i: *Grønland. Den arktiske koloni*, red: Hans Christian Gulløv, Forfatterne og Gads Forlag A/S, Bosnia-Herzegovina.

Tidsskrifter:

Aage Bugge

1961 *Ved Jonathan Petersens død*, i: Tidsskriftet Grønland, s. 469-471

Grønvold, Ajannguaq

2017 *Inuusuttut siunissamut ersissutaat*, tidsskrift: Kalaaleq, maaji, nr. 5, s. 7-11

Lynge, Aqqaluk

2017 *Nunatta silaannaa isugutannerusoq kiannerusoq*, tidsskrift: Kalaaleq, maaji, nr. 5, s. 30-31

Nielsen, L. Cr.

1926 *Bogtrykker Lars Møller i Grønland*, tidskrift: Nordisk Boktryckarekonst: Tidskrift för bokkonst, bokhistoria, bokindustri och reklamväsen, juni 1926, s.

Sørensen, Axel Kjær

1981 *Anmeldelser og litteraturnyt*, tidskrift: Historie/Jyske Samlinger, Bind Ny række XIV, s. 198f

Webside

www.timarit.is